

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

دانشکده علوم سیاسی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A) در رشته علوم سیاسی

عنوان

نقش حزب عدالت و توسعه در نوسان قدرت ارتش ترکیه

استاد راهنما:

دکتر رضا جلالی

استاد مشاور:

دکتر مجتبی مقصودی

پژوهشگر:

جواد کرمی

زمستان ۱۳۹۱

تقدیم به

پدر و مادر عزیزم که در تمامی سال های تحصیل همواره مرا دلسوزانه حمایت نمودند.

تقدیر و تشکر

در ابتدا بر خود لازم می دانم به پاس زحمات و راهنمایی های بی دریغ استاد راهنمایم جناب آقای

دکتر رضا جلالی، در جهت به انجام رساندن پایان نامه حاضر کمال تشکر را داشته باشم. بی شک

بدون نظرات سازنده و راهنمایی های دلسوزانه آن بزرگوار تحقق چنین امری ممکن نبود.

همچنین سپاس صمیمانه از زحمات فراوان جناب آقای دکتر مجتبی مقصودی که مشاوره این پایان

نامه را بر عهده داشتند و از راهنمایی های ارزنده ایشان تشکر و قدردانی می نمایم.

چکیده

پس از فروپاشی امپراتوری عثمانی و بدنبال آن تأسیس حکومت ترکیه نوین به رهبری آتاتورک در سال ۱۹۲۳ میلادی ترکیه یکی از کشورهای است که تاریخ آن همواره با حضور مستقیم و غیر مستقیم نظامیان بر سیاست رقم خورده است. ارتش ترکیه تا سال ۲۰۰۲ قدرت را در اختیار خود داشت و هیچ خطری را متوجه خود نمی دید. در این سال حزب اسلام گرایی بنام عدالت و توسعه به رهبری رجب طیب اردوغان وارد عرصه سیاسی این کشور گردید که گذر زمان ثابت کرد این حزب و رهبرش به بزرگ ترین تهدید علیه نظامیان تبدیل خواهد شد. حزب عدالت و توسعه در دوران مدیریت خود توانسته است تغییرات اساسی در ساختار قدرت سیاسی و اجتماعی ترکیه ایجاد کند و بر افکار عمومی تسلط یابد که یکی از مهمترین اقدام آن کم رنگ کردن نقش نظامی ها در ساختار و نظام سیاسی کشور ترکیه می باشد. در این میان ارتش اکنون در وضعیتی قرار گرفته است که نه فقط زمینه های دخالتش در سیاست روز به روز سخت تر می شود بلکه به واسطه کشف و خنثی سازی عملیات های مخفی (چکش سنگین) جایگاه مردمی اش بسیار ضعیف تر از گذشته شده است.

به نظر می رسد ژنرال های ارتش در ترکیه راهی جز پذیرفتن اقتدار و تثبیت قدرت حزب عدالت و توسعه در این کشور ندارند و همچنین سکولارها نیز به این نتیجه رسیده اند که سرنگون کردن حزب عدالت و توسعه که توانسته است دستاوردهای فوق العاده ای را در چند سال اخیر بدست آورد بسیار دشوار بوده و بعید است که نظامیان سکولار بتوانند در برابر حزب عدالت و توسعه و اسلام گرایان دوام آورند و در نتیجه مجبور هستند که خود را از صحنه سیاست دور کنند.

سوال اصلی که مطرح می شود این است که نقش حزب عدالت و توسعه در نوسان قدرت ارتش ترکیه چگونه می باشد؟

در فرضیه این پژوهش اینگونه می توان بیان نمود که با قدرت یافتن حزب عدالت و توسعه در ترکیه از قدرت و اختیارات ارتش کاسته شده است.

مقدمه.....	۱
فصل اول.....	۳
کلیات (طرح تحقیق).....	۳
۱-۱- بیان مسأله.....	۴
۱-۲- انگیزه و اهداف پژوهش.....	۶
۱-۳- محدودیت ها و موانع پژوهش.....	۷
۱-۴- پیشینه و ادبیات پژوهش.....	۷
۱-۵- سوال اصلی.....	۹
۱-۶- سوالات فرعی.....	۱۰
۱-۷- متغیر مستقل.....	۱۰
۱-۸- متغیر وابسته.....	۱۰
۱-۹- فرضیه.....	۱۰
۱-۱۰- مدل تحقیق.....	۱۰

- ۱۱-۱-۱۱-روش تحقیق..... ۱۱
- ۱۲-۱-۱۲-روش گردآوری..... ۱۱
- ۱۳-۱-۱۳-روش تجزیه و تحلیل..... ۱۱
- ۱۴-۱-۱۴-مفاهیم و واژگان کلیدی..... ۱۱
- ۱-۱۴-۱-۱-حزب عدالت و توسعه..... ۱۱
- ۲-۱۴-۱-۲-کمالیسم..... ۱۲
- ۳-۱۴-۱-۳-سکولاریزم..... ۱۳
- ۴-۱۴-۱-۴-اتحادیه اروپا..... ۱۳
- ۱۵-۱-۱۵-سازماندهی پژوهش..... ۱۴
- فصل دوم..... ۱۵
- مطالعات نظری پژوهش..... ۱۵
- ۱-۲-۱-جامعه شناسی نظامی..... ۱۶
- ۲-۲-۲-ارتش، جامعه، سیاست..... ۲۰
- ۳-۲-۳-میلیتاریسم: ارتشی شدن جامعه و سیاست..... ۲۱

- ۲-۴-انگیزه های دخالت نظامیان در سیاست..... ۲۳
- ۲-۴-۱-انگیزه های داخلی..... ۲۳
- ۲-۴-۲-انگیزه های سازمانی..... ۲۴
- ۲-۴-۳-انگیزه های خارجی..... ۲۴
- ۲-۵-پیامدهای دخالت نظامیان در سیاست..... ۲۵
- ۲-۵-۱-پیامدهای سیاسی..... ۲۵
- ۲-۵-۲-پیامدهای اقتصادی..... ۲۷
- ۲-۶-دیدگاه نظریه پردازان ارتش..... ۲۹
- ۲-۶-۱-لوسین پای..... ۳۰
- ۲-۶-۲-اس.ای.فاینر..... ۳۱
- ۲-۶-۳-ساموئل هانتینگتون..... ۳۲
- فصل سوم..... ۳۶
- بررسی نقش ارتش در نظام سیاسی ترکیه..... ۳۶
- ۳-۱-محیط شناسی ترکیه..... ۳۷

- ۳-۲-نظام سیاسی ترکیه.....۳۸
- ۳-۳-جمهوری ترکیه و ارتش.....۳۸
- ۳-۴-ستاد مشترک ارتش ۴۰
- ۳-۵-شورای امنیت ملی.....۴۱
- ۳-۶-ترکیه بعد از آتاتورک.....۴۴
- ۳-۷-ارتش ترکیه و کمالیسم.....۴۶
- ۳-۸-سکولاریسم و نفوذ کمالیست ها در ارتش.....۵۰
- ۳-۹-ارتش و سیاست در ترکیه.....۵۲
- ۳-۱۰-کودتاهای ارتش در ترکیه.....۵۵
- ۳-۱۱-عوامل تحکیم موقعیت نظامیان.....۵۸
- ۳-۱۲-قانون اساسی ترکیه.....۵۹
- ۳-۱۳-احزاب و جریان های سیاسی ترکیه.....۶۴
- ۳-۱۴-جایگاه احزاب در قانون اساسی ترکیه.....۶۵
- ۳-۱۴-۱-حزب جمهوری خواه خلق.....۶۶

- ۶۷..... حزب عدالت و توسعه ۲-۱۴-۳
- ۷۰..... حزب امام میهن ۳-۱۴-۳
- ۷۱..... حزب راه راست ۴-۱۴-۳
- ۷۲..... حزب دموکراتیک چپ ۵-۱۴-۳
- ۷۲..... حزب حرکت ملی ۶-۱۴-۳
- ۷۴..... فصل چهارم
- ۷۴..... تأثیر حزب عدالت و توسعه در کاهش قدرت ارتش ترکیه
- ۷۵..... ۱-۴- گسترش اسلام گرایی در ترکیه
- ۸۴..... ۲-۴- نجم الدین اربکان بنیان گذار سیاست اسلام گرایی در ترکیه
- ۹۲..... ۳-۴- رجب طیب اردوغان معمار حزب عدالت و توسعه
- ۹۶..... ۴-۴- اصول و ایدئولوژی حزب عدالت و توسعه
- ۹۸..... ۵-۴- علل پیروزی مجدد اسلام گرایان در ترکیه
- ۱۰۰..... ۱-۵-۴- کارنامه موفق اقتصادی
- ۱۰۲..... ۲-۵-۴- کارنامه موفق سیاست خارجی

- ۴-۵-۳- سیاست های اصلاحی داخلی..... ۱۰۳
- ۴-۵-۴- کارشکنی نظامیان و کمالیست ها در انتخابات ریاست جمهوری..... ۱۰۳
- ۴-۵-۵- سالم بودن کادر حزب عدالت و توسعه..... ۱۰۴
- ۴-۵-۶- افول ایدولوژی کمالیسم و مطرح شدن بحران هویت در ترکیه..... ۱۰۵
- ۴-۵-۷- قدرتمند شدن بازیگران غیر دولتی و جدید در عرصه سیاسی ترکیه..... ۱۰۵
- ۴-۵-۸- مشی میانه روی و اعتدال حزب عدالت و توسعه..... ۱۰۶
- ۴-۵-۹- اکسیر خوشنامی..... ۱۰۶
- ۴-۵-۱۰- الگوی تازه سازی مذهب و سیاست..... ۱۰۷
- ۴-۶-۱- پیامدهای پیروزی حزب عدالت و توسعه..... ۱۰۹
- ۴-۶-۱-۱- در سطح داخلی..... ۱۰۹
- ۴-۶-۲- در سطح منطقه ای..... ۱۱۰
- ۴-۶-۳- در سطح بین المللی..... ۱۱۰
- ۴-۷- اقدامات اردوغان در جهت تغییر قانون اساسی..... ۱۱۱
- ۴-۸- رویکرد حزب عدالت و توسعه برای عضویت در اتحادیه اروپا..... ۱۱۴

- ۹-۴-۱۱۸.....موانع پیوستن ترکیه به اتحادیه اروپا.....۱۱۸
- ۹-۴-۱۱۸.....حضور نظامیان در عرصه سیاسی.....۱۱۸
- ۹-۴-۱۱۹.....دموکراسی، آزادی و حقوق بشر.....۱۱۹
- ۹-۴-۱۱۹.....مسأله کردها.....۱۱۹
- ۹-۴-۱۲۰.....ساختار فرهنگی_ اجتماعی.....۱۲۰
- ۹-۴-۱۲۱.....مهاجرت.....۱۲۱
- ۹-۴-۱۲۲.....تقویت موقعیت مسلمانان در اتحادیه اروپا.....۱۲۲
- ۹-۴-۱۲۲.....تضادهای تاریخی امپراتوری عثمانی و اروپا.....۱۲۲
- ۹-۴-۱۲۳.....حوادث ۱۱ سپتامبر و تشدید جو اسلام هراسی.....۱۲۳
- ۹-۴-۱۲۴.....بین المللی کردن مسئله قبرس.....۱۲۴
- ۹-۴-۱۲۵.....نقش تمایزهای مذهبی.....۱۲۵
- ۹-۴-۱۲۶.....موانع ارتش در اجرای کودتا.....۱۲۶
- ۹-۴-۱۲۷.....تنش میان ارتش و حزب عدالت و توسعه.....۱۲۷
- ۹-۴-۱۲۹.....حزب عدالت و توسعه و نوسان قدرت ارتش.....۱۲۹

نتیجه گیری..... ۱۳۴

منابع و مأخذ..... ۱۳۷

چکیده انگلیسی..... ۱۴۲

مقدمه

ترکیه کشوری است که به لحاظ موقعیت خاص استراتژیکی و جغرافیایی خود به صورت خط اتصال اروپا به آسیا قرار گرفته است و همواره مورد توجه تحلیلگران قرار دارد. همچنین شیوه ترکیب گرایش غربی و همزمان گرایش های ترکی _ اسلامی توسط این کشور نظر بسیاری از پژوهشگران را به خود جلب می کند. واقع شدن در منطقه خاورمیانه موجب می شود که نظام سیاسی ترکیه از لحاظ ثبات سیاسی و دموکراتیک شدن نیز مسائل خاصی را در برابر دیدگان تحلیلگران امور خاورمیانه قرار دهد. چشم انداز دموکراتیک شدن در خاورمیانه آن قدر نوید کننده است که از نظر بیشتر تحلیلگران، خاورمیانه واپسین منطقه جهان است که وارد فرآیند دموکراتیزاسیون خواهد شد و از این لحاظ حتی از آفریقا نیز عقب تر خواهد بود. در این شرایط نظام سیاسی ترکیه برای تحلیلگران بسیار پیچیده و سزاوار مطالعه است، زیرا در حالی که برخی نویسندگان ترکیه را یک «دموکراسی موفق» تلقی می کنند که یک نظام شگرف چند حزبی و جامعه مدنی پویا را با مطبوعات آزاد پدید آورده است، دیگر مفسران دستاوردهای ترکیه را کمتر رضایت بخش ارزیابی می کنند و نتیجه می گیرند که نظام سیاسی ترکیه از دموکراتیک بودن به دور است و ارتش قادر است به میل خود در سیاست مداخله کند.

ترکیه از آغاز تأسیس توسط مصطفی کمال پاشا (آتاتورک) یکی از پایه ها و اصول اساسی نظام حکومتی خود را بر مبنای لائیسزم قرار داد، که ارتشیان از آن حمایت می کنند. این در حالی است که حدود ۹۷ درصد مردم ترکیه مسلمان هستند. رشد اسلام‌گرایی در ترکیه و گرایش به ارزش‌ها و

باورهای دینی در دو دهه اخیر که برخی آن را رنسانس اسلامی توصیف کرده اند در عرصه های مختلفی صورت گرفته است. پیروزی حزب عدالت و توسعه در انتخابات سال ۲۰۰۲ روابط میان اسلام‌گرایان و لائیک‌ها را دستخوش تحولات ژرفی کرده است، تحولاتی که نتیجه آن تغییر شدید توازن قدرت به نفع اسلام‌گرایان بوده است.

شناخت و تبیین رابطه میان ارتش و اسلام‌گرایان در ترکیه، می‌تواند در تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌های این کشور تأثیرگذار باشد، و با توجه به اینکه رابطه اسلام‌گرایان و ارتش در سیاست ترکیه و شناخت مسائل مربوط به این رابطه از اهمیت بسزایی برخوردار است؛ پس بررسی چگونگی این رابطه در این پژوهش ضرورت می‌یابد.

این پژوهش در پنج فصل سازماندهی شده است، در فصل اول به کلیات پژوهش پرداخته شده است. در فصل دوم به مطالعات نظری پرداخته شده است. در فصل سوم بررسی نقش و جایگاه ارتش در نظام سیاسی ترکیه اشاره شده است. در فصل چهارم به تأثیر حزب عدالت و توسعه در کاهش قدرت ارتش ترکیه پرداخته شده است. و در پایان هم به نتیجه‌گیری اشاره شده است.

فصل اول
کلیات (طرح تحقیق)

۱ ۴ - بیان مسأله

پس از فروپاشی امپراتوری عثمانی و بدنبال آن تأسیس حکومت ترکیه نوین به رهبری آتاتورک در سال ۱۹۲۳ میلادی ترکیه یکی از کشورهایی است که تاریخ آن همواره با حضور مستقیم و غیر مستقیم نظامیان بر سیاست رقم خورده است. ترکیه کشوری است که به لحاظ موقعیت خاص استراتژیکی و جغرافیایی خود به صورت خط اتصال اروپا به آسیا قرار گرفته است و همواره مورد توجه تحلیلگران قرار دارد. واقع شدن در منطقه خاورمیانه موجب می شود که نظام سیاسی ترکیه از لحاظ ثبات سیاسی و دموکراتیک شدن نیز مسایل خاصی را در برابر دیدگان تحلیلگران امور خاورمیانه قرار دهد. زیرا در حالی که دموکراتیک شدن در بیشتر جهان ریشه می گیرد، حکومت های خاورمیانه همچنان در برابر تغییر شکل نظام های سیاسی خود مقاومت می کنند و از راه سیاست های جایگزین تحمیل و به همکاری خواندن، سرکوب و اصلاحات به قدرت می رسند.

ترکیه در نظام بین الملل از جایگاهی ویژه برخوردار است، زیرا در خط مرزی بین شمال و جنوب و شرق و غرب واقع شده است. این کشور جدا از موقعیت منحصر به فرد ژئوپولیتیک خود در مرز بین تمدن های مختلف یعنی تمدن اسلام در خاورمیانه و غرب واقع شده است. با اینکه اکثر جمعیت ترکیه را مسلمانان تشکیل می دهند، دولت آن سکولار است و خود را به دموکراسی به شیوه غربی آن متعهد می داند.

ترکیه با برخورداری از موقعیت خاص ژئوپولیتیک، فرهنگی در نظام بین الملل به طورعام، و زیرسیستم خاورمیانه و اروپا به طور خاص، این پتانسیل را دارد که در سیاست خارجی خود رویکردی چندجانبه اتخاذ کند. ترکیه در طول تاریخ جدید خود، هویتش را در رابطه با غرب، به خصوص اروپا تعریف کرده است و با ایالات متحده آمریکا نیز روابطی نزدیک دارد.

ترکیه به عنوان شاخصی بی طرف همواره فراز و نشیب های فراوانی را تجربه کرده است. بطوری که هرگاه خشونت های سیاسی در جامعه افزایش می یافت ارتش به منظور پایان بخشیدن به خشونت ها و برقراری آرامش اجتماعی خود را ملزم نموده که در کشور کودتا کند و عناصر نامطلوب را از صحنه سیاسی کشور حذف نماید.

دخالت های بیش از حد ارتش در نظام سیاسی و حزبی ترکیه روند رو به رشد توسعه سیاسی را دچار چالش کرده بود. چرا که ارتش همواره نقش فوق حکومتی را ایفا می کرد و این خود دلیل مهمی بود که کشور ترکیه نتواند بسمت یک جامعه دموکراتیک و پلورالیستی پیش برود.

پس از پیروزی حزب عدالت و توسعه در سال ۲۰۰۲ به رهبری رجب طیب اردوغان در ترکیه سبب گردید که ارتش این کشور تا حدودی تحت نظارت اردوغان قرار گیرد. اردوغان هدف از پیروزی در انتخابات را برقراری ثبات اقتصادی و عضویت در اتحادیه اروپا و تغییر قانون اساسی را به عنوان اصول سیاست داخلی و خارجی خود قرار داده بود.

پس از بقدرت رسیدن حزب عدالت و توسعه، دولت و ارتش وارد چالش های جدیدی شدند. ارتش قصد داشت جایگاه برتر خود را در جامعه تثبیت نماید. ارتش ترکیه تا این زمان با تمام قوا در مقابل تغییراتی که نظام لائیک را خدشه دار می کرد ایستادگی کرده است و نشان داده که حاضر به عقب نشینی نیست مگر اینکه فشارهای مشترک داخلی و خارجی این نهاد نظامی را به عقب براند. و نیز اینکه همگان بر این باور هستند که ارتش همواره در راه تحقق جامعه مدنی مشکل ساز بوده است و

از سوی دیگر افکار عمومی که با دولت همراه است همسویی و همراهی گذشته را با ارتش در برابر احزاب و سیاستمداران ندارد.

حزب عدالت و توسعه در حالی در ترکیه به قدرت رسید که نخبگان جدید حاکم در این کشور رویکرد متفاوتی در سیاست داخلی و خارجی ترکیه اتخاذ کردند. در این چارچوب، در عرصه داخلی تغییر قانون اساسی ترکیه و کاستن از نقش و نفوذ نظامیان در سیاست از یک سو و حل مسئله کردهای ترکیه بر اساس گفتگو و راه‌های مسالمت‌آمیز از سوی دیگر در اولویت سیاستهای دولت اردوغان قرار گرفت.

در عرصه خارجی نیز تنش‌زدایی با همسایگان، تثبیت و تقویت روابط دو جانبه و چند جانبه با دولت‌ها و بازیگران منطقه‌ای به اولویت سیاست خارجی ترکیه تبدیل شد. طرح مفهوم "تنش صفر با همسایگان" از سوی احمد داود اوغلو وزیر خارجه ترکیه نشان از عزم این کشور بر همگرایی‌های منطقه‌ای داشت. موفقیت‌های حزب عدالت و توسعه در زمینه‌های اقتصادی و سیاست خارجی، این امکان را برای دولت ترکیه فراهم آورد که با کمترین مخالفت به پی‌گیری سیاست‌های داخلی و خارجی خود پردازد.

۱-۴- انگیزه و اهداف پژوهش

بررسی روند حرکت تاریخی یک کشور و تحولات سیاست داخلی و خارجی آن مسیر پیش‌بینی تحولات آتی آن کشور را فراهم می‌سازد. به همین دلیل و همچنین تأثیرپذیری کشورمان از تحولات کشورهای همجوار و تأثیرگذاری منطقه‌ای ترکیه با توجه به موقعیت استراتژیک این کشور در پیمان آتلانتیک شمالی (ناتو) و تعلق به اردوگاه غرب لزوم بررسی این کشور بیش از پیش روشن می‌شود.

لذا نگارنده در خصوص بررسی یکی از مسائل روز در پی دستیابی به شناختی کاملتر از کشوری می باشد که احتمالاً در آینده هم به لحاظ ایدئولوژیک و هم به لحاظ سیاسی و امنیتی می تواند مخاطراتی را برای کشورمان ایجاد کند.

۱ ۴ - محدودیت ها و موانع پژوهش

در نگارش این پایان نامه موانع و مشکلاتی وجود داشت. از جمله آنکه سیاست خارجی ترکیه با توجه به شرایط متغیر منطقه و اوضاع جهانی به سرعت دستخوش تحول و دگرگونی می گردد و این موضوع یکی از عواملی است که باعث می گردد که نتوان الگوی ثابتی را برای فرآیندهای سیاسی مرتبط در نظر گرفت. بر این اساس تکیه بر خط مشی های کلی و الگوهای اصلی سیاست خارجی ترکیه گرچه روند پژوهش را از گزند آسیب های ناشی از تغییرات سریع مصون می دارد ولی تا حدودی نیز از دقت و روزآمدی آن می کاهد.

همچنین نگاه به ترکیه در داخل کشور و اسناد و پژوهش های صورت گرفته کمتر واقع بینانه بوده و اکثراً دچار نوعی افراط و تفریط حاصل از شیفتگی یا بدبینی می باشد. از یک سو عده ای ترکیه را بدون توجه به معضلات و چالش های اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی الگوی موفق دموکراسی و پیوند با غرب می دانند و عده ای دیگر بدون در نظر گرفتن پیشرفت ها و کامیابی های ترکیه که بر اثر نزدیکی با غرب حاصل گردیده است این کشور را قربانی و بازنده روند نزدیکی به غرب می دانند. بر این منوال تبیین منطقی، واقع بینانه و بی طرفانه موضوع از دغدغه های اصلی پژوهشگر بوده است.

۱ ۴ - پیشینه و ادبیات پژوهش

ارتش و سیاست نوشته علیرضا ازغندی

سکولاریسم و دموکراسی در ترکیه نوشته هاکان یاووز ترجمه احمد عزیزی
ارتش و سیاست از نظر تا عمل نوشته میر طیب موسوی
سامان سیاسی در جوامع در دستخوش دگرگونی نوشته ساموئل هانتینگتون ترجمه محسن ثلاثی
تعامل دین و دولت در ترکیه نوشته محمدرضا حیدر زاده نائینی
ترکیه جمهوری سرگردان نوشته محمد نورالدین و سید حسین موسوی
کتاب سبز جمهوری ترکیه دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی وزارت امور خارجه
"ارتش و اسلام گرایان در ترکیه: دو نیروی اجتماعی در یک نظام" از اسدالله اطهری
سیاست خارجی حزب عدالت و توسعه ترکیه از محمود واعظی و حسن نقدی نژاد
زمینه شناخت جامعه و فرهنگ ترکیه از شادان پروند و زهرا سبحانی
ترکیه و آینده تمایلات اسلام گرایان نوشته مهسا ماه پیشانیان
کتاب ارتش و سیاست نوشته علیرضا ازغندی که پیرامون جامعه شناسی نظامی و همچنین عوامل
مداخله نظامیان را در سیاست مورد بررسی قرار داده است.
کتاب سکولاریسم و دموکراسی در ترکیه نوشته هاکان یاووز ترجمه احمد عزیزی که کتابی جامع
حاوی مطالب ارزنده درباره احزاب ترکیه، زمینه تاریخی و عقیدتی ترکیه، ریشه های سیاسی و
اقتصادی حزب عدالت و توسعه، سکولاریسم و مسائل کردها می باشد.
کتاب ارتش و سیاست از نظر تا عمل نوشته میر طیب موسوی که پیرامون دخالت نظامیان در
سیاست، سطوح مداخله نظامیان در سیاست و نقش نظامیان در چند کشور را مورد مطالعه قرار داده
است.